

MUHU NÄITEL - KUIDAS VILLAST SAAB LÕNG JA LÕNGAST SÄÄREPAELAD

Muhu saarel olid väga soodsad tingimused lambakasvatuseks, mis oli seal ka hästi arenenud. 19. sajandi keskpaigaks kujunes välja saarele omane pehme villaga lammas, tulemus saavutati meriinolammaste ja kohaliku lambatõu segunedes.

Lambaid oli tavaks pügada kolm korda aastas. Pügati lambaraudadega.

Peale pügamist vill pesti ja sorteeriti. Mõnel pool pesti lammas enne ja siis pügati. Täheledata, et lõnga kvaliteet sõltub villa kogumisest ja selle eeltööst. Peale pügamist vill töödeldi, mis vanal ajal toimus talgutena.

Lammaste pesemine

Villatalgute tööle võeti tarvilikud vajaminevad tööriistad kodust kaasa (vokid, kraasid jne.) ning mõne piirkonna kombe kohaselt tuldi isegi koos oma tooliga. Villatalgud, peamiselt kraasimistalgud, olid tüdrukute ja noorte naiste pärusmaa ning mida peeti talvel, kas pärast jõule või kolmekuningapäeva, sest siis ei olnud õues toimetmist ja tehti tubaseid töid, sel ajal oli talul veel järel õlut ja pühadeaegseid sööke talgulistele pakkumiseks. Kokku võis talgulisi koguneda 10-20.

Villatalgud Hellamaal

Talgutöö sai alata, kui perenaine oli eelnevalt puhastatud lambavilla tупpa sooja toonud. Kõigepealt *näpiti* ehk *katkuti* villad käte vahel *lahkeks* (harutati rohkem nagu lahti, õhulisemaks) ning seejärel kraasiti. Talgutööl oli kombeks istuda ringis ümber villakorvi, sealt siis igaüks võttis paraja portsu villa ja pistis põue sooja, et kraasimistöö sujus kergemini. Kraasiti kahel korral. Esimesel korral tehti suuremad heided ning pärast väiksemad, millest kõige lõpuks kedrati lõng. Mõnikord piirdus talgutöö vaid kraasimisega, lõngad ketras igaüks hiljem ise.

Kraasimine

Vill vormiti näppude vahel heideks, seejärel lasti sellel lõngaks keerduda ning värtnale joosta. Kedrata tuli aga nii, et värtnale juhitud kiud ei katkeks. Et lõng ilusti koos seisaks, pidi keerd olema ühtlane ja tihe. Kedratud lõng keriti vihtidesse ja pesti kuumas vees. Lõpuks keriti lõng vihtidest keradesse ja võis alata lõngast esemete valmistamine.

Eesti linnades tuli voki kasutusele 16. sajandil. Esmalt levis see saksa käsitöölise vahendusel mõisatesse ning seejärel maapiirkonda (u. 17. saj.) Taludesse laienes voki kasutuselevõtt 18. sajandi vältel. Enne seda aga kedrati ja korrutati lõnga kedervarre e. kedervärtna abil. See kujutas endast puupulka, millele vajaliku keerlemishoo andmiseks oli asetatud puust, luust, kivist või savist keder. Vanarahva tarkuse järgi on Eestis vokitatust kedratud päripäeva, ent seejuures korrutati lõnga põhiliselt vastupäeva, nii pidavat lõng jääma tugevam.

Kodune villa ketramine hakkas vähenema 1920.-1930. aastatel. Alates 19. sajandi lõpust saadi juba kedratud villa vabrikutest. (muhumaa 465-466) Kinda- ja sukalõng kedrati aga mõnda aega endiselt kodus, kuna käsitsi tehtud lõnga peeti pehmemaks ja soojemaks. Muhu naiste ketrusoskus oli tähelepanuväärne, vaadates äärmiselt peenest lõngast kootud kudumeid.

LÕNGADE VÄRVIMINE JA VÄRVID

Eesti vanimad leiud värvitud tekstiilikatkendite kohta pärinevad 13.–14. sajandist. Kuni 18. sajandini oli rõivastuse põhiosa suhteliselt värvivaene: enamjaolt kanti linased riided, olid valgeks pleegitatud, pealrõivad olid tavaliselt villasest materjalist, värvilt naturaalne lambapruun, -must, lambavalge või -hall. Kõige enam värvitigi just villaseid lõngu, kuna linased lõngad ei võtnud värve hästi peale. Rõivastus muutus mitmevärvilisemaks, rõõsamaks ja rohkem silmailu pakkuvamaks triibulise seeliku ja värvilise lilltikandi levikuga 18.sajandil.

Kuni 1870. aastateni kasutati lõngade värvimisel taimevärve. Selleks lihtsalt keedeti lõnga taimekeeduvees. Lõnga uus toon sõltus keeduajast ja kui palju oli eelnevale keeduveele taimi lisatud. Selleks, et taimede värv paremini peale hakkaks, pargiti või peitsiti lõnga erinevate ainetega, nagu näiteks sool, äädikas, lahja õlu, raudvitriol, vaskvitriol, maarjas, lahjendatud väävelhape jms. Parkimisaineid lahustati ka värvivees. Kui lõng oli saavutaud soovitud tooni, siis lõng loputati puhtas vees ning pandi kuivama.

Kohalike kättesaadavate taimede kõrval hakati alates 19. sajandi teisel poolel kasutama ka välismaalt sissetoodud taimevärve. Üheks tuntuimaks oli indigo ehk sinikivi, millega uriinis hapendamise toel värviti nn potisiinist tooni.

Madarapunane – pruunika alatooniga punane lõng, kõige laialdasemalt kasutust leidnud materjal. Värv saadi värvimadara juurte keetmisel, enne oli lõnga keedetud koos lahja õlle või taariga ning juurde lisati veel ka maarjast (maarjajää). Lõng võidi värvida kaselehtedega eelnevalt ka kollaseks. Sel viisil värvitud lõng oli pleekimiskindel. (1 naela lõnga kohta võeti 1 nael madara juurt).

Värvimadar

Punane – punast värvust lõngale saadi lihtnaistepuna õite leotisest ning kui lepakoorte leotisele lisati pohlavarsi.

Must – värv saadi noorte lepakoorte keetmisel, millele juurde lisati raudvitrioli.

Kollane – lõngu värviti paakspuu koortega, lisatud maarjast. Tumedamat kollast värvi andis karikakar, türnpuu ja tammekoor. Kollast värvi saadi veel ka kaselehtedega värvides (1 naela lõnga kohta võeti 6-7 toopi kaselehti).

Roheline – rohelist tooni saadi samuti kaselehtedest ja koerputkest. Kinnitajana kasutati vaskvitrioli (silmakivi). Karusambla kasutamine andis, nagu nimigi ütleb, samblarohelise tooni. Vastavalt kanarbiku korjamisajale saadi temast pruuni (august) või rohelist (juuli) värvi.

Pruun – pruun toon saadi värvides paakspuu koortega, tumedama pruuni saamiseks lisati raudvitrioli. Teistest värvi saamise variantidest kasutati veel ka halli lepa koort, täpulist surmputki ja noori kaselehti. Pruunkollast tooni saadi kasutades halli kivisamblikku.

Lumivalge – lambavalge lõng töödeldi väävliga.

Sinerõigas – Eestis kasvav taim, millega andis värvida sinist tooni, kuid see ei olnud väga püsiv.

Indigosinine – teisisõnu potisinine, värv saadi sinikivi kääritamisel uriinis. Rohelise varjundi saamiseks lõngale kasteti eelnevalt kaselehtede vees leotatud lõng potisinisesse värvi. Indigosinist värvainet osteti poest, aine algallikaks on indigopõõsas, mida leidub Ida-Indias.

19. sajandi teisel poolel aga hakkasid levima poevärvidena erksad aniliinvärvid, mis ajapikku asendasid seni kasutusel olnud mahedatoonilisi taimevärve, nt. oranž (sai valitsevaks Muhu tekstiilis), sidrunkollane, türkiissinine, erkroosa (muhu roosa ehk kiperoosa), tumepunane, erinevad sinised ja lillad toonid jne.

Potisinise retsept 18. Sajandist

"Villase lõnga siniseks värvimine."

"Võta uriini, parim on nende oma, kes kangeid jooke joovad. Vala see pütti või potti ja pane anumale kaas peale. Kaane ja poti vahele pane riie, nii et pott tihedalt kinni oleks. Hoia potti ahjus, mis on soe, kuid mitte kuum, 3 või 4 päeva. Seejärel vala selge vedelik põhjasademe pealt ära ning sade viska minema. Loputa pott korralikult puhtaks, nii et saad klaari kuse sinna tagasi valada. Siis hõõru indigo väga peeneks, pane see õhukesest linasest kotikese sisse ning õmble kott tihedalt kinni. Pane see kott klaari kuse sisse ja lase sel 4 või 5 päeva liguneda, kuid hõõru kotti iga päev korra.

Seejärel pane vedelikku lõngajupp, et värvi valmisolekut katsetada. Kui lõng on peale 12 tundi värvis ligunemist roheline, on värv valmis. Siis torka üks viht teise järel potti ning pigista neid seal sees, raputa jälle ühtlaseks ja jäta potti ligunema. Kui vihid on hommikust lõunani potis olnud, pigista need jälle läbi ja raputa korralikult lahti ja pane potti tagasi.

Niimoodi seisavad lõngad 2-3 päeva potis, kuni nad on muutunud nii tumedaks, kui soov on. Oluline on, et neid igal hommikul ja õhtul läbi pigistatakse, lahti raputatakse ja jälle tagasi potti pannakse. Iga kord tuleb ka indigoga kotikest hõõruda. Kui lõng on sobilikult tume, tuleb värv lõngast välja pigistada ja vihid esmalt kusest läbi loputada. See kusi vala pärast potti, et seal saaks helesinist värvida. Lõng pese seejärel kuumas seebivees, loputa kuumas vees ja riputa kuivama.

Kogused värvimiseks: 1 naela (Saksi nael - ca 467 g) villase lõnga kohta võta 1 lood (Saksi lood – 14,6 g) indigot, kui tahad tumedat värvi saada. Uriini võta nii palju, et see korralikult üle lõnga ulatuks, vastasel juhul jääb lõng laiguline. Pott peab olema korralikult tihe ning kogu aja „suvesoe” püsima, ent mitte kuumem."

19.saj. keskel toimus värvides kõige tähelepanuväärsem areng kivisöetõrvast sünteesitud aniliinvärvide leiutamisega. Olles algselt kasutusel kangaste, seejärel tapeetide ja lõpuks värvide valmistamisel, panid need intensiivsed, elavad toonid aluse hulgale värvikombinatsioonidele. Nüüd oli võimalik ka rahvarõivastesse tuua värvirõõmu juurde, kättesaadavaks said punased, oranžid, lillad, sinised mustad jt toonid, mida loodusest kätte ei saanud.

Erkroosa krepp-paberiga sai nn **kiperoosat** ehk **Muhu roosat** lõnga värvida. Erkroosat tooni sai aniliinvärvidega värvida.

Nõukogude Liidu perioodil oli krepp-paber kasutuses.

Märkimisväärne oli Muhu saare rahvarõivaste areng, mis 19. sajandil oli üsnagi kiire. 1870. aastal vahetus näiteks terve rõivakomplekt, eriti muutus seelik. Algselt muhulastel olnud musta värvi seelik asendus oranžitriibulisega, seejärel oranžist sai munarebukollane ning siis sidrunikollane (1930.a), mis on tänapäeval kõige levinum. Muutused toimusid ka mustrites. Näiteks männamotiividega geomeetiline ornament asendus algul taimgeomeetriliste segakirjadega, seejärel looduslähedase lillkirjaga, mis on Muhule väga omane.

SÄÄRE- ja SUKAPAEALAD

Sukapaelu kandsid naised ja säärepaelu mehed põlve alla seotuna. Säärepaelte otstarve seisnes selles, et nendega sidusid mehed oma püksid põlve alt kinni ning samal ajal hoidsid need ülal ka sukki. Otstes tuttidega varustatult olid nad samas värvikaks rõivastuse lisandiks.

Sukapaelu kandsid sukkade ülalhoidmiseks naised. Naistel jäid nad seeliku varju. Et naistel sukad või sukavarred jalas püsiks, seoti need põlve alt kirjude sukapaeltega kinni. Ega seal pole mingeid uhkeid lipse-tutte olnud. Põhiline, et sukk püsti püsiks ning sukapael käimise ajal sääre ümbert ei kaoks. Siduda tuleb hoolikalt.

Põimitud säärepaelad olid Eestis üldlevinud, kootud paelu kasutati peamiselt saartel ja Võrumaal Räpina kihelkonnas. Neid tehti värvilistest villastest lõngadest labaselt või toimselt põimides, tulemuseks vastavalt iseloomulik kalasabakiri või ruuduline kiri. Üldisemad Eestis olid labaselt põimitud säärepaelad, toimselt tehti neid Lääne- ja Kagu-Eestis.

Säärepaelte pikkus ja laius on üsna varieeruvad, ulatudes vastavalt 80-130 ja 1-3 cm-ni. Pulmapaelad võisid olla ka laiemad ja pikemad 3,5-4,5 cm x 170 cm. Säärepaelad on valdavalt 3-4 värvilised. Pulmapaelte juures pöörati erilist tähelepanu otste töötlusele – tutid, näiteks sitsiriide ribadest.

Lühemaid, eriti naiste sukapaelu põimides murti kahekordses pikkuses võetud lõngad pooleks ja palmitseti neid keskelt ca´ 8 cm pikkuselt kolmeharulise palmikuna. Seejärel ühendati lõngad ja põimiti labaselt pael valmis. Nii jäi paela ühte otsa aas, millest jala ümber seotud paela teine ots hiljem läbi tõmmati. Teise otsa lahtised lõngad mähiti spiraalidena ja seoti kinni.

Meeste pükste sääreots lõppes sirgelt, ilma värvlita. Sääreotstesse oli kummassegi nurka õmmeldud diagonaalselt üks nööpauk, millest kõigepealt

säärepael läbi tõmmati, siis paela ühes otsas olevast aasast ning tõmmati kinni. Pael mähiti ümber sääre pükste sääreosa alt ja seejärel pisteti ots paelakordadest altpoolt läbi ning jäeti tutiga ots välisele küljele rippuma.

Muhus olid põhiliselt levinud labaselt põimitud säärepaelad. Säärepaelad palmitseti näppude vahel, kalasabatehnikas. Valmistatud olid nad villastest lõngadest, tavaliselt kasutati 4-6 erinevat värvi lõnga. Värvidest olid peamiselt esindatud tumeroheline, pruunikaspunane, punane, must, keskmine sinine; erinevate varieeringutega. Muhu säärepaelte peamiseks värviks oli tumepunane, mis pärast 19.sajandi teist poolt asendus oranžiga.

Muhu säärepaelad olid umbes meetri pikkused (varieerusid 110-130 cm vahel) ja 3 - 3,5 cm laiused, naiste sukapaelte ühte otsa tehti umbes 3 cm pikkune kolmetahuline punutud aas, teises otsas oli kahes harus 3 cm pikkuselt spiraalselt mitut värvi lõngadega mähitud narmad, millest lõpus moodustus väike tutike. Esines vähesel määral ka kootud säärepaelu, mis olid 2-3 värviga ja triibulised ning mõlemal pool keskjoont oli täppide rida. Sellised paelad olid kootud tihvaga, samuti labases tehnikas.

Paelte üheks liigiks olid pulmapaelad. Pulmapaelte peamiseks levialaks oli Lääne-Eesti, Kihnu ja Muhu. Pulmapaelu eristas nende pikkus, mis olid kuni 170 cm ja 3,5 – 4,5 cm laiad. Pulmapaelte eriliseks tunnuseks on mitmevärvilistest sitsriide ribadest tehtud tutid. Nende eriliste paeltega ehitati näiteks peiu piits, peiupoiste pulmamõõk, nooriku kann ja lühter või küünlajalg, mis pulmalauas põles peiu ja nooriku ees. Lääne-Eestis ja saartel kasutati põimitud ja kootud paelu vahel ka põlle- ja seelikupaeltena.

SÄÄREPAELA VALMISTAMINE

Muhu säärepaelad on enamjaolt põimitud labases tehnikas, kalasabakirjas. Labaselt põimitud paelaltel on pool- või täiskalasabaline või looklev kiri. Kalasabakirja moodustumine oleneb mitme eri värvi lõngade rühmitusest ja põimimisviisist (kuidas lõngapaare on ristatud).

POOLIK SÄÄREPAEL nn poolkalasabaline

Levinud viis sääre-, suka- ja põllepaelte põimimiseks.

Valdav osa etnograafilisi paelu on põimitud labaselt (lõngad ristlevad üle ühe) või toimselt (ristlemine üle kahe lõnga). Labased paelad on levinud üle kogu Eesti, välja arvatud Kagu-Eesti kaugemas nurgas. Toimset põimet võib kohata eelkõige Lääne- ja Kagu-Eesti paelte puhul.

Enamik põimitud paeltest on sümmeetrilised, kuid eri paigus võib kohata ka paelte poolikuid variante, kus lõngad ei jookse peegelpildis keskele kokku, vaid liiguvad pidevalt ühest äärest teise või vahelduvad värvid mõlemas servas erinevalt.

- Võta näiteks 9 üht värvi ja 4 teist värvi lõnga.

- Sõlmi lõngad ja kinnita.
- Säti lõngad soovitud värvijärjekorda.
- Põimi paremal asuva lõngaga läbi kõigi lõngade (1. pealt, 2. alt jne), kuni lõng jõuab vasaku serva viimaseks lõngaks (soovitus – korja vahelik näpu peale ja too äärelõng sealt läbi).
- Jätka samamoodi rida-realt. Lõpeta pael sõlmega või kolmeharulise palmikutega.

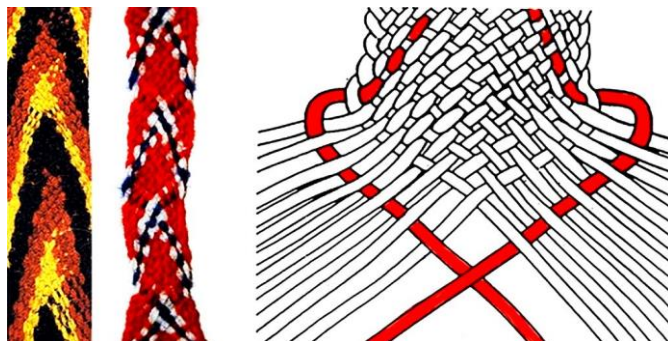
LABASELT PÕIMITUD SÄÄREPAEL nn täiskalasabaline

Labast põimimist on kasutatud sääre-, suka- ja põllepaelte tegemiseks, aga ka pikemate ümber keha seotavate vööde punumiseks nii saartel, Põhja- ja Lääne- kui osalt ka Edela- ja Lõuna-Eestis. Näiteks Muhu naiste sukapaelu põimiti labases tehnikas 40-60 lõngaga. Paelte ilme sõltub värvilõngade asetusest.

Täiskalasaba kirjas põimitud paelte puhul asetatakse värvilised lõngad sümmeetriliselt keskelt äärteni. Põimitakse kahes salgas, kord paremast, kord vasakust äärest keskmeni.

PAARITU ARVU LÕNGADEGA LABANE SÄÄREPAEL (nt lõngu 11/12)

- Paela punumist võib alustada kas otsast või keskelt.
- Enne põimimise alustamist tuleb mõõdetud lõngad lisapaela abil kinnitada näiteks lauajala külge.
- Lõngad rühmitatakse värvide järgi kahte salka sümmeetriliselt keskmest äärteni, kusjuures paaritu arvu lõngade puhul tõstetakse **paremasse salka 1 lõng rohkem**. Põimimine toimub kahes eri salgas.
- Põimimist alustatakse paremast servast, liikudes kõige välimise lõngaga (**1. pealt**, 2. alt jne), kuni lõng jõuab vasaku käe sisemiseks lõngaks.
- Seejärel võetakse vasaku käe kõige välimine lõng ning põimitakse (**1. pealt**, 2. alt jne), kuni lõng jõuab parema käe sisemiseks lõngaks.
- Jätkata rida-realt (vaheldumisi paremalt ja vasakult).
- Töödelda valmis paela otsad.

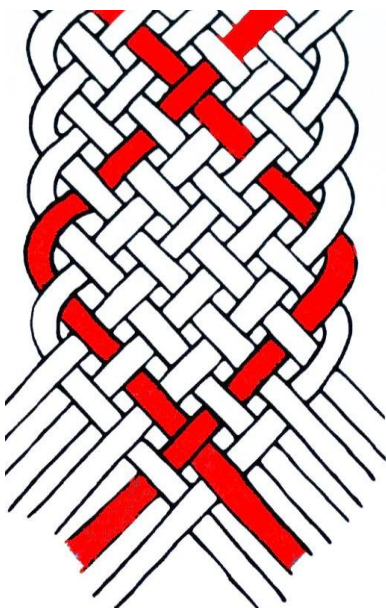
NB! Mugavam on põimida sõrmedega läbi lõngade (korjata vahelik sõrmele) jälgides, et eelmisel real peal olnud lõng satuks nüüd alla ja vastupidi. Kui vahelik moodustatud, tuleb rea välimine lõng sõrme kõrvalt lihtsalt vahelikust läbi tuua.

Lõpetuseks lõngaotsad seotakse või mähitakse otsanarmad spiraalselt värviliste lõngadega kinni. Tihti lisati säärepaeltele ilututte värvilistest riideribadest.

Lühemaid sukapaelu põimides murti kahekordses pikkuses võetud lõngad pooleks ja palmiti neid keskelt umbes 8 cm. pikkuselt kolme haruga nagu juuksepatši. Seejärel ühendati lõngad ja hakati põimima. Selle tulemusel jäi paela ühte otsa aas, millest

jala ümber seotud paela teine ots hiljem läbi tõmmati. Pikemate paelte kudumisel seoti lõngad keskest kokku, põimiti enne üks ots, selle järel keskest teisele poole jätkates teine ots.

PAARISARVU LÕNGADEGA LABANE SÄÄREPAEL

NB! Põimised servadel algavad erinevalt!

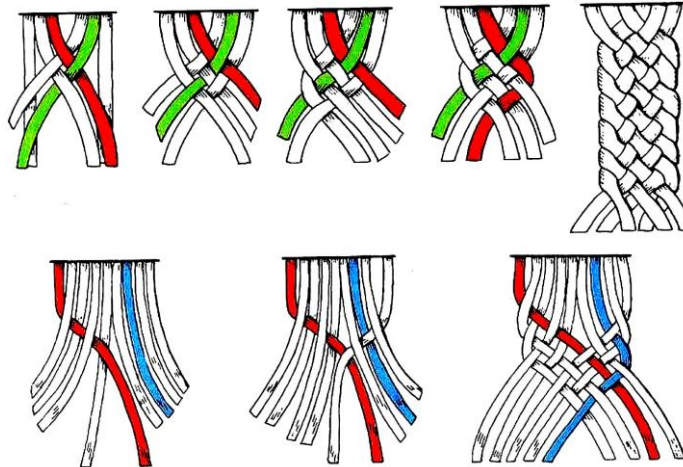
- Lõngad jaotuvad salkadesse võrdselt.
 - Sõlmi lõngad kokku, jaga värvide järgi sümmeetriliselt kahte kätte ning põimi alustuseks mõni cm palmikut.
 - Alusta põimist paremast servast, liikudes kõige välimise lõngaga (**1. pealt**, 2. alt jne), kuni lõng jõuab vasaku käe sisemiseks lõngaks.
 - Võta vasaku käe kõige välimine lõng ning põimi (**1. alt**, 2. pealt jne), kuni lõng jõuab parema käe sisemiseks lõngaks.
 - Jätka samamoodi rida-realt.
- Lõpeta pael palmikuga, nagu alustasidki.

SÄÄREPAELA KESKKOHT

<https://youtu.be/4kjHdTdQUxE>

Labase säärepaela punumist võib alustada ka paela keskelt kahel viisil – kas alustades keskmistest lõngadest, liikudes nõ keskelt äärtele või tavapäraselt põimides, alustades äärmiste lõngadega.

1. Säärepaela alustamine. Keeruta kõik lõngad ühekaupa järjekorras vardale.

2. Põimi paela üks pool valmis.
3. Kinnita valminud pael ja tõmba varras välja.

Kuidas keskelt alustatud säärepaela teist poolt punuda nii, et keskohta auku ei jääks?

4. Jaga lõngad kahte gruppi.
5. Põimimist alusta kahe grupi vahel. Kõigepealt kaks keskmist omavahel, siis lisa nendest järgmised kaks. Ja siis järgmised ...

6. Kahelt poolt lõngu lisades põimi, kuni oled jõudnud äärelõngadeni. Edasi jätka tavapäraselt: põimi servadelt kõige välimised lõngad ühekaupa keskpaigani.

Nõnda punedes õnnestub auk keskkohas kinni põimida. Kuna punumise suund vahetub, siis vahetub ka “kalasaba” suund ning lõngade omavaheline järjekord. Paela kaks poolt ei jää identsed.

TOIMSELT PÕIMITUD SÄÄREPAEL

Toimset põimimist on tarvitatud säärepaelte valmistamiseks Lääne- ja Kagu-Eestis. Sama tehnikat kasutati ka Setu naiste peavööde tegemiseks. Umbes 5 cm laiusi peavööid põimiti rohkem kui 80 lõngaga (põhivärviks punane, mida läbivad joontena üksikud rohelised, mustad, kollased ja valged lõngad; peavööde otsad mähiti spiraalidena ühendades neid võreks, otstesse jäid rippuma tutikesed).

Paaritu arv lõngu (11/10)

- Mõõda paaritu arv lõngu.
- Kinnita lõngad ja jaga need sümmeetriliselt kahte kätte nii, et vasakus käes on 1 lõng rohkem.
- Alusta põimimist vasakust servast, liikudes kõige välimise lõngaga vaheldumisi **2-e lõnga pealt** ja 2-e lõnga alt, kuni lõng jõuab parema käe sisemiseks lõngaks (2 lõnga jäävad sõrme alla, 2 sõrme peale).
- Võta parema käe kõige välimine lõng ning põimi **2-e lõnga pealt** ja 2-e lõnga alt, kuni lõng jõuab vasaku käe sisemiseks lõngaks.

MULGI SÄÄREPAELAD
(seerepuudiku, seerepuidiku)

SÄÄREPAEL RAHVAKOMBESTIKUS

Pulmad

Pulmapäev on elu üks tähtsamaid sündmusi. Vajadus armastada ja olla armastatud on igavikuline. Sellega on seotud palju ootusi ja pulmatavadega soovitakse ees ootavat ühist elu koos tulevase abikaasaga kõige halva eest kaitsta.

Võrreldes möödunud aegadega kestab tänapäeva pulmapidu märksa lühemat aega. Kuid siiski on mõnel pool inimesi, kes jätkavad ka vanu traditsioone, olgu selleks kinkide (vanal ajal veimede) jagamine või pruudipärja mahamängimine.

Kosjad

Vanal ajal said noored täiskasvanu õigused alles pärast leeris käimist. Kuid siiski olid mõned piirangud, näiteks enam ei olnud sünnis poistega külavahel juttu ajada või ka ühist teed kõndida. Seevastu aga võisid poisid nüüdsest ehal käima hakata ning tüdrukud võisid kosilasi ootama hakata. Kosjaskäimine toimus tavaliselt ajavahemikul paastumaarjapäevast (25.III) mihklipäevani (29.IX), sest siis magasid tüdrukud väljaspool tuba, kas aidas, laudas või lakapeal. Siis käisid noormehed neljapäeva ja laupäeva õhtuti tüdrukutega juttu ajamas, mis lõppes ühismagamistega. Iga õhtu käis tüdrukutel külas erinev noormees. Poisile, kes mitu korda ühe ja sama tüdruku juurde läks, vaadati viltu.

Enne õiget kosjaskäimist toimusid eelkosjad ehk *kuulamine*. Väljavalitud perre saadeti maad kuulama vanem naisterahvas nn. *kuulueit*. Kuulamas käidi neljapäeva õhtul, ikka koos *kuuluviinaga*. Kui peremees viina vastu võttis, oli selge, et ka õiged kosjad võivad tulla. Eelkosjadega välditi otsest ebameeldivat "ei" ütlemist kosilasele.

Kombekohaselt mindi tüdrukut kosima noore kuu teispäeva, neljapäeva või laupäeva õhtul. Kaasas oli tavasid järgides jällegi viinapudel, noorikule põletatud suhkruga punaseks värvitud magus viin. Oma nõusoleku kinnitamiseks pani mõrsja tühjaks joodud viinapudeli kaela külge vöö või sukapaelad, mõnikord ka kindapaari. Vööd on peetud kui ühendamise märgiks. Need annid jäid kosilasele kingituseks. Mõnel pool saadeti peigmehega väikseid andeid veel ka peigmehe emale-isale.

Kui kosilased käinud ning nõusolek antud, siis võis hakata pulmi pidama, kuid mitte enne, kui pruut oli kolmel pühapäeval kirikus maha hõigatud.

Saaremaal oli veel kombeks noorikul kosjade ja pulmade vahepeal käia suvisel ajal peiu vanemate kodus 3 päeva nädalas tööd tegemas. Kui tulevase mõrsja töö, olemine ja elukombed noormehe vanematele ei meeldinud, siis võisid pulmad hoopiski pidamata jääda, kuid tehtud töö eest sai neiu siiski palka.

Veimevaka valmistamine ning asjade kogumine

Pulmade ettevalmistuse juures oli üks tähtsamaid asju veimevaka valmistamine. Veimevakka hakati asju koguma juba päris varakult, lapsepõlvest alates. Veimevakk pidi sisaldama palju asju ning omakorda näitas veimevaka suurus pruudi usinust ja pühendumust. Pruudikirstu uhkuse ja raskuse järgi sai külarahvas hinnata pruudi rikkust ja töökust. Kes olid kavalamad, need panid kirstu põhja raskuseks kive. Kirstu sees oli kaunistatud veimevakk, millest hakati pulmalistele pulmas andeid jagama.

Vakkade ja erinevate karpide valmistamine oli meeste kodune töö. Veimevakkade valmistamisel levinuimaks materjaliks oli haavapuu (koorealune sile kiht). Just see puu sobis kõige paremini painutatud kerega õõnesnõude valmistamiseks tänu oma heale lõhestuvusele ja painduvusele. (erkltr 179) Vakku on valmistatud ka kasetohust, Kesk- ja Lõuna Eestis valmistati külje- ja põhjakinnitusega vakke ja karpe pärnakoorest, niineribadest ning mõnel pool ka vitstest. Painutatud kere otsad kinnitati vahtrakiskõmblusega ja põhi kinnitati uurdesse. Saartel kasutati õmblemise asemel tina- ja vaskneetkinnitust.

Õhukesest lauast painutatud kerega vakad ja karbid olid sageli kaunistatud kaantega. Sellised olid ka sageli rahvakunsti esindusesemed. Vakad olid kaunistatud mitmesuguste erinevate võtetega: lõike-, täkke- ja põletuskirjadega. Põlisemates lõikekirjades on vakkadele ja kirstudele tehtud noaga lihtsamaid ringe, siksakjooni, sirkelrosette, kaheksaharulisi tähti, pööriringe ja kolmnurki. Erinevaid lõikekirju täiendavad lisaks veel joonte ja siksakread, noaga tehtud sälgukesed, kolmnurktäkked või isegi õõnespeitliga lükatud nn. *küüskirjad*.

Alates 18. sajandist võeti kasutusele põletusornament. See on nagu templitehnikagi ehk tulise raudoraga muljutakse puidu pinnale sobiv motiiv või motiividest ornamendikompositsioon. Hilisemal ajal hakati veimevakku ka värvima, kasutati õlivärve. Eriti oli see levinud saartel ning rannaaladel. Pinnakaunistusvõttena oli ikka meelismotiiviks sirkelrosett, Muhus silmusnelinurk.

Et tulevasel mõrsjal oli niigi pulmade ettevalmistusega palju tegemist, siis vana kombe kohaselt käisid külatüdrukud neljapäeva ja pühapäeva õhtuti pruudil abiks näputööd tegemas. Mõnel puhul peeti ka sellekohaseid talguid. Vanemate pärimuste järgi käidi külas ka veimi *viinutamas*, *hunti jooksmas* või *hundihända ajamas* ehk veimi ja nendeks vajalikku materjali korjamas. Pruut jagas kosjaviina ning vastutasuks anti kõike kasulikku, mis pulmade ja veimevaka jaoks tarvis läks, anti villa, lina ja lõnga või vilja ja jahu. Hilisematel aegadel anti isegi juba valmisesemeid, näiteks olid selleks siis sokid, sukad, vööd ja muu vajalik, mõni andis ka raha.

Veimede viinutaise ajal on kõige agaramateks kogujateks peetud just Muhumaa mõrsjaid, kelle retked ulatusid nii Saaremaale, mõnel isegi mandrile. Muhu saare ühel pruudil olnud veimevakas muude esemete kõrval 170 paari kindaid. Varbla kihelkonna pruudil aga olnud jagamiseks 73 vööd, 50 paari kindaid, 25 paari sukki ja sokke, 10-15 särki.

Pulmapäevad

Tavaliselt peeti pulmi nii pruudi kui peigmehe kodus, üldiselt talvisel ajal ja mitu päeva, sest siis polnud segavaid põllutöid ja talud olid sel ajal ka kõige jõukamal järjel.

Pulmad algasid pulmaliste kogunemisega: peiu sugulased kogunesid peiu koju, mõrsja sugulased mõrsja koju. Iga kutsutu tuli oma söömakotiga, tuues kaasa leiba ja liha ning õlleankru, sest õlu oli pulmades põhiliseks joogiks. Samal päeval mindi pulmarongiga peiukodust mõrsja juurde. Teel tehti palju müra ja

lauldi hoolega. Mõrsja kodus söödi ning mängiti läbi mitmeid kombetalitusi, näiteks mõrsja lunastamine ja tema otsimine.

Esimese pulmapäeva hilisõhtul toimus mõrsja lahkumine vanematekodust. Külapoisid tegid teele tõkkeid ja nõudsid "passi", vastutasuks vempude eest saadi õlut. Pulmarongiga on seotud ka mitmeid uskumusi ja tõekspidamisi. Üheks neist on näiteks see, et kui mõrsja tagasi vaatas, siis pidavat lapsed tema nägu sündima. Pruuat pidi sõidu ajal halva eemalepeletamiseks teele poetama ka andeid (paelu, void), annetama näiteks kindlasti ristteele ja üle jõe sõites viskama midagi jõkke (nt. hõbemündi).

Peigmehe kodus tutvustati pruudile tema uut kodu ja majapidamist. Peiu ema viis minia läbi talumaja kõigi ruumide ja majapidamishoonete ning mööda õuet. Pruuat pidi aga igale poole andeid jätma. Nii said lehmad paelad sarve otsa ja pada vöö sanga külge, kindlasti ilma ei tohtinud jääda ka kaev. Uskumiste järgi, sellega nagu köitis tulevane perenaine need asjad enda külge, saavutas võimu nende üle. Anded korjas hiljem üles peigmehe ema, seda peeti lunastuseks loovutatud võimu eest.

Teisel pulmapäeval toimus pulmade kombestiku järgi üks tähtsamaid sündmusi, nimelt mõrsja tanutamine (*linutamine*). Vanemal ajal kaasnes sellega ka pea piiramine, sest abielunaisel pidid olema lühikesed juuksed. (Tanutamise ajal pidi uskumuste kohaselt noorik nutma, et mitte nutta hilisemas eas).

19.sajandi lõpupoole asendas tanutamist juba pruudipärjamäng, kus tuntud lauluviisi saatel pandi kellegile pulmaseltskonnast pähe pärg ning temast sai potentsiaalne järgmine abielluja.

Teine pulmapäev lõppes noorpaari ühise magamaviimisega. Viidi lambalauta, hiljem lakka või aita ning hommikul äratati kollektiivselt laulu ja pillimänguga jälle üles. On ka teateid, et noorpaar sai päris oma süngi alles pärast esimese lapse sündi.

Pulmade viimasel päeval toimus veimede jagamine. Veimevakk oli täis särke, sukki, sokke, kindaid, salle, võid ja säärepaelu. Kõige enam veimeid anti peigmehe emale ja isale. Need olid vööga omavahel ennem punti seotud. Pruudil tuli veimeid jagada pea kõigile peiu sugulastele, lähemad said suuremad kimbud. Oma osa said ka isamees, pillimehed (mõni paelake seoti pilli külge) ja muud pulmategelased. Veimede jagamine tasuti vastukingitustega, milleks oli ennekõike raha, aga ka toidukraam või isegi mõni elusloom.

Pulmas saadud paelu hoidsid nende saajad sageli tarvitamata alles, et neid edasi kinkida tuttavatele, kellel järgmisena pulmad toimusid.

Pulmade lõpust andis märku lauale toodud ilma lihata kapsa-, klimbisupp, või hakkas vastne noorik vokiga ketrama. Mõnel pool aga järgnesid ka järelpulmad, mis toimusid nooriku endises kodus ja kutsutud olid vaid lähemad sugulased.

Pulmadega seoses toimunud muutused

19.sajandi II poolel muutusid inimeste väärtushinnangud ning suhteliselt võõraste omvaheline abielu hakkas kaduma. Igapäevaelus hakati järjest enam üle minema rahalistele suhetele, mis avaldus ka pulmakommetes. Pulmas vajaminevad annid ehk veimed hakkasid asenduma rahaga.

19.sajandi lõpuaastatel vahetas seni väga tähtsal kohal oleva pruudikirstu välja juba riidekapp, mille muretsesid vanemad. Kapp sisaldas kaasavarana voodipesu, kardinaid, vaipu, laudlinu, käterätte, patju ja tekke, mis asendasid 50 aastat varem seelikukangaid ja kindapaare. Pulmas said andeid ainult äi ja ämm ning mõni lähedastest.

Eesti Vabariigi ajal kadus veimede ja pulmade ajal raha korjamise tava peaaegu täiesti. Nüüdsest töid kingitusi pulmalised, milleks olid voodiriided, lauanõud ja serviisid jne. Kõige suurema kingi tegid noorpaarile ristivanemad.

Tänapäeva pulmakombed on võrreldes vana aja pulmadega suhteliselt lihtsad või peaaegu olematud. On paare, kes järgib neid tavasi, kuid siis ka rohkem kaasaegsemas võtmes. Pulmapidu kestab maksimaalselt 2 päeva ning

külasteks on sugulaste ja külahva asemel pigem sõbrad ja töökaaslased. Mõnel pool piirduakse vaid registreerimisega, millele pulmapidu ei järgne ning registreerimisele minnakse ka vaid kahekesi.

Vanade uskumuste kohaselt aga pidavat Jaanipäeval sõlmitud pulm kõige püsivam olema.

Muud kombed

Kiigepühad

Kevadel, enne kiikumise aja algust, punusid noored tüdrukud võid ja sukapealu, mida saaks kiige külge siduda. Osad paelad aga kingiti noormeestele kiigutamise eest.

Karjas

Paelte ja vööde punumine oli karjalaste lisatöö. On teada, et kui karjas olles tüdrukud jätsid oma hoole all olnud loomad poistele valvata, siis vastutasuks kingiti neile enda tehtud võid ja paelu.

Muud

Saaremaal seoti kindapaar või säärepaelad uue aasta õhtul külas ringi liikunud näärisokule sarvede külge.

Hilissügisel korraldasid neiu ühiseid käsitöö- ja lõbustusõhtuid, kus õpiti üksteiselt uusi tehnilisi võtteid, erinevaid kirjamisviise ja vahetati mustreid ning aidati muidu üksteist vastastikku.

KASUTATUD KIRJANDUS

- **Kalits, V.** 1988 "Eesti pulmad: traditsioon ja nüüdisaeg". Tallinn: Eesti Raamat.
- **Karu, A.** 1997 "Väike pulmaraamat." Tallinna Raamatutrükikoda.
- **Manninen, I.** 2009 "Eesti rahvariiete ajalugu". Tartu: Eesti Rahva Muuseum.
- Netileht 1.
http://www.folk.ee/kultuurilaegas/et/aa_index/rr_rahvar6ivad/rr_valmistamine/rr_varvimine
- Netileht 2
http://www.estonica.org/est/lugu.html?menyy_id=175&kateg=5&alam=19&leht=5
- Netileht 3 (<http://www.ms.ut.ee/mart/raamat/hiis5.htm#VANAD>)
- **Rullingo, A.** 2001 "Muhumaa, loodus aeg inimene," Tallinn: Eesti Entsoklüpeediakirjastus (Tallinna raamatutrükikoda).
- **Viires, A. Vunder, E.** 1998 "Eesti rahvakultuur", Tallinn: Eesti Entsoklüpeediakirjastus.
- **Viires, A.** 2001 "Kultuur ja traditsioon." Tartu: Ilmamaa.
- **Õunapuu, P.** 2003 "Eesti pulm". Tänapäev.

Muhu sukapaelad

Muhu Muuseumi arhiivkogust

JSM 403/E 263

- Hallikassinine (4), punane (4), tumepunane (4), tumeroheline (4), must (4)
- Pikkus 113 cm, laius 2,6 cm
- Ühes otsas haas, teine neotud 6 cm pikkuselt, lõpeb 2 cm tutiga
- Neotis kahest osast
- Kuulunud Tõnise talule, Koguva küla
- Saadud Schmuul Leidalt

MM 794/52

- Roheline (13), tumepunane (3) ja kollane (3) vaheldumisi, roosa (3), valge (3)
- Ühes otsas haas, teine neotud kolmes osas
- Andmed paela kohta puuduvad
- Eriline selle poolest, et põhivärviks leheroheline

JSM 578/E 869

- Roheline (3), tumepunane (3), valge (3), heleroosa (7), roosa (4), 1 valge ja 1 roosa vaheldumisi (x3), heleroosa (4)
- Pikkus 83 cm, laius 2,8 cm
- Ühes otsas haas, teises otsas 16 cm narmad
- Kuulunud Mäe talule, Nautse küla
- Saadud Asta Kuuselt

JSM 588/E 921

- Heleroosa (3), roosa (3), roheline (3), must (3), tumepunane (2), oranž (20)
- Pikkus 83 cm, laius 4 cm
- Ühes otsas haas, teine neotud 7 cm pikkuselt, lõpeb 4 cm tutiga
- Neotis kahest osast
- Kuulunud Tõnise talule, Koguva küla
- Saadud Schmuul Leidalt

JSM 578/E 870

- Kollane (3), tumepunane (3), roosa (3), oranž (6), valge ja oranž vaheldumisi (x3), oranž (6)
- Pikkus 78 cm, laius 3,1 cm
- Ühes otsas haas, teises otsas 15 cm pikkused narmad
- Kuulunud Mäe talule, Nautse küla
- Saadud Asta Kuuselt

MM 794/52

- Roosa (4), tumepunane (4), roheline (4), must (4), heleroosa (16)
- Ühes otsas haas, teises otsas neotis
- Andmed paela kohta puuduvad
- Tähelepanuväärne selle poolest, et neotis on kuuest osast

MM 794/52

- Tumepunane (3), kollane (2), oranž (5), roosa (3), valge (3), oranž (5)
- Ühes otsas haas, teine ots neotud kolmest osast
- Andmed paela kohta puuduvad

JSM 529/E 636

- Kollane (3), tumepunane (3), roosa (4), oranž (8)
- Pikkus 82 cm, laius 2 cm
- Ühes otsas haas, teine ots neotud 5,5 cm pikkuselt, lõpeb 1 cm tutiga
- Neotis kahest osast
- Kuulunud Kolk Mariale, Mõisaküla, Kaldamäe talu
- Valmistanud Kolk, M. 1910-1912 a

JSM 563/E 755

- Helekollane (3), hästi tumepunane (2), tumepunane (2), oranž (6), roosa (6), oranž (6)
- Pikkus 127 cm, laius 2,6 cm
- Ühes otsas haas, teises otsas u 20 cm narmad
- Valmistatud umbes sajandivahetusel
- Kuulunud Ennu talule, Võlla küla

JSM 580/E 902

- Roosa (5), tumepunane (3), oranž (8), tumepunane (3) ja valge (2) vaheldumisi
- Pikkus 87 cm, laius 3,4 cm
- Ühes otsas haas, teine neotud 4 cm pikkuselt, lõpeb 2,5 cm tutiga
- Neotis kolmest osast
- Kuulunud Tõnise talule, Koguva küla
- Saadud Schmuul Leidalt

JSM 580/E 914

- Roheline (4), tumepunane (1), kollane (2), roosa (4), valge (1), oranž (4)
- Pikkus 76 cm, laius 2 cm
- Ühes otsas haas, teine ots neotud 4,5 cm, lõpeb 1,5 cm tutiga
- Neotis kahest osast
- Kuulunud Tõnise talule, Koguva küla
- Saadud Schmuul Leidalt

JSM 470/E 360

- Oranž (14), roosa (2), must(1), kollane (1), tumepunane (3), roheline (2)
- Pikkus 100 cm, laius 2,7 cm
- Ühes otsas haas, teine ots neotud 7 cm, lõpeb 3 cm tutiga
- Neotis kahest osast
- Kuulunud Tõnise talule, Koguva küla
- Saadud Schmuul Leidalt

JSM 470/E 360

- Oranž (9), tumepunane (4), roosa (4), kollane (3)
- Pikkus 109 cm, laius 2,5 cm
- Ühes otsas haas, teises otsas 8 cm narmad
- Valmistatud umbes sajandivahetusel
- Kuulus Ingel Schmuulile, Tooma talu, Koguva küla
- Saadud Tüür Jannelt

JSM 461/E 329

- Punane (8), sinine (4), must (4), lilla (4), pruun (3), tumeroheline (4)
- Pikkus 131 cm, laius 3,2 cm
- Ühes otsas haas, teine neotud 5,5 cm pikkuselt
- Neotis kahest osast
- Valmistatud 19.saj. Lõpul
- Kuulunud Käsperi talu naistele
- Saadud Schmuul Alviinelt

JSM 470/E 359

- Oranž (15), roosa (4), tumepunane (3), roheline (3), must (3) ja kollane (1) vaheldumisi
- Pikkus 100 cm, laius 3 cm
- Ühes otsas haas, teine neotud 5 cm pikkuselt, lõpeb 1 cm tutiga
- Neotis kahest osast
- Valmistatud umbes sajandivahetusel
- Kuulunud Ingel Schmuulile
- Saadud Tüür Jannelt

JSM 481/E 502

- Oranž (10+2), roosa (4), kollane (2), valge (2), tumepunane (3)
- Pikkus 92,5 cm, laius 2,9 cm
Pikkus 96,5 cm, laius 3 cm
- Ühes otsas haas, teine eotud 9 cm, lõpeb 1,5 cm tutiga
- Neotis kahest osast
- Valmistanud Kadri Väärtnõu u 1905-1910 aastal
- Saadud Toom Elfriedelt

JSM 580/E 903

- Oranž (8), roheline (2), roosa (5), tumepunane (2) ja kollane (2) vaheldumisi
- Pikkus 96 cm, laius 2,2 cm
- Ühes otsas haas, teine neotud 5 cm, lõpeb 2 cm pikkuse tutiga
- Neotis kahest osast
- Kuulunud Tõnise talule, Koguva küla
- Saadud Scmuul Leidalt

JSM 580/E 913

- Oranž (16), roosa (3), tumepunane (3)
- Pikkus 102 cm, laius 2,5 cm
- Ühes otsas haas, teine neotud 5,5 cm pikkuselt, lõpeb 2 cm tutiga
- Neotis kahest osast
- Kuulunud Tõnise talule, Koguva küla
- Saadud Scmuul Leidalt

JSM 588/E 925

- Oranž (9), roheline (3), must (3), tumepunane (3), heleroosa (3)
- Pikkus neotud otsata 97,5 cm, laius 3 cm
- Ühes otsas haas, teine ots neotud 5,8 cm, lõpeb 1,6 cm tutiga
- Neotis kahest osast
- Kuulunud Tõnise talule, Koguva küla
- Saadud Schmuul Leidalt

JSM 588/E 923

- Oranž (8), must (3), roheline (3), oranž (8), roosa (4), tumepunane (3)
- Pikkus neotud otsata 104 cm, laius 3,5 cm
- Ühes otsas haas, teine neotud 7 cm, lõpeb 1 cm tutiga
- Neotis neljast osast
- Kuulunud Tõnise talule, Koguva küla
- Saadud Schmuul Leidalt

JSM 588/E 922

- Oranž (13), sinine (3), must (3), roheline (2), tumepunane (3), heleroosa (3)
- Pikkus neotud otsata 101 cm, laius 3,5 cm
- Ühes otsas haas, teine neotud 8,5 cm, lõpeb 2 cm tutiga
- Neotis kolmest osast
- Kuulunud Tõnise talule, Koguva küla
- Saadud Schmuul Leidalt

JSM 588/E 924

- Oranž (8), must (3), roheline (3), tumepunane (4) ja valge (1) vaheldumisi, oranž (8), roosa (4)
- Pikkus neotud otsata 92 cm, laius 4,3 cm
- Ühes otsas haas, teine neotud 8 cm, lõpeb 1 cm tutiga
- Neotis kahest osast
- Kuulunud Tõnise talule, Koguva küla
- Saadud Schmuul Leidalt

JSM 563/E 756

- Oranž (6), roosa (4), valge (2), oranž (5), kollane (2), tumepunane (3)
- Pikkus 88 cm, laius 2,5 cm
- Ühes otsas haas, teine neotud 4,5 cm, lõpeb 1,2 cm tutiga
- Neotis kahest osast
- Valmistatud umbes sajandivahetusel
- Kuulunud Ennu talule, Võlla küla
- Saadud Vaher Adeleidalt

JSM 564/E 776

- Oranž (10), sinine (4), must (4), roheline (3), tumepunane (4)
- Pikkus 120 cm, laius 2,8 cm
- Ühes otsas haas, teine neotud, lõpeb 1 cm tutiga
- Neotis kolmest osast
- Kuulunud Tõnise talule, Koguva küla
- Saadud Schmuul Leidalt

JSM 403/E 26312

- Oranž (11), roheline (3), tumepunane (3), kollane (2), roosa (3)
- Pikkus 100 cm, laius 2,7 cm
- Ühes otsas haas, teine neotud 7 cm, lõpeb 3 cm tutiga
- Neotis kolmest osast
- Kuulunud Tõnise talule, Koguva küla
- Saadud Schmuul Leidalt

MM 643/E 1155

- Oranž (11), tumepunane (3), oranž (1), kollane (1), roosa (3)
- Pikkus 80 cm, laius 1,7 cm
- Ühes otsas haas, teine neotud 7,5 cm, lõpeb 1 cm pikkuse tutiga
- Neotis kahest osast
- Kuulunud Korju talule, Kallaste küla
- Valmistanud Jekaterina Vaga oma lastele u 1910.a.
- Saadud Vaga Hildalt, Kallaste Korju talu

- Materjal saadud Muhu Muuseumi arhiivist
- Fotod: Anneliis Puu